

ב"ה

בבא-קמא, דף פא

'זמעין היוצא בתחילה, בני העיר מסתפקין ממנו' – התוספות כאן כתבו שיש לחלק בין מעין היוצא מאליו, למעין שטרח בו האדם וחפרו ברשותו, שאותו מעין שייך לו. ובמסכת עבודה זרה (מז.) כתבו, שההתר נאמר דוקא במעין שיצא מרשותו חוצה, אבל כשאנו יוצא מתוך שדותיו – אין לאחרים רשות בו. וכתב מהרש"ל, שאע"פ ששני החילוקים הללו נאמרו כתירוץ לקושיא אחת, שניהם אמת, כי 'סברות רחבות הן'.

(ומשמע מדבריו שאם טרח וחפרו, גם המים שיוצאים לחוץ – שלו הם. וכן משמע לכולי עלמא, שלולא תנאי יהושע, היה אסור לאחרים להסתפק מהמים. ואין להקשות במה קנאם, הלא חצרו אינה משתמרת כלפי המים היוצאים – שיש לומר שבזכות נחלה במקום מסוים, נכללו כל האוצרות הטמונים שם. (ואע"פ שהמים מתחדשים ובאים בכל עת). וכשם שימה של טבריה, ללא תנאי יהושע, לא היה זכות בדגיה אלא לשבט נפתלי בלבד).

'תלתן שעלתה עם מיני עשבים, אין מחייבין אותו לעקור' – אין מדובר כאן על העשבים הרעים העולים מאליהם – שבהם אין משום כלאים, או מפני שעולין מאליהן (לשיטת הרמב"ן), או (לדעת הרמב"ם שאפילו מאליהן אסור משום כלאים) כיון שאין מקיימין אותם לצורך הבהמה, ואפילו שמקיימין כיוצא בהם לבהמה, כיון שכאן מקפיד הוא עליהם, ועומדים לניכוש – מותר. (והרי לא נאסר להשקות קודם ניכוש העשבים).

אלא המדובר בצמחים מסוג שבני אדם זורעים אותם. (ובמשנת כלאים (ב,ה) הגרסא 'צמחים', אולם גם 'עשבים' מתפרשים כל מינים אלו וע' תוס' ב"מ קז. ד"ה הני). (חזון איש – חו"מ ליקוטים, יט).

'לא קשיא כאן לזרע כאן לזירין... איבעית אימא כאן לאדם כאן לבהמה... ומנא ידעינן? א"ר פפא: שאריה משארי – לאדם, לא שאריה משארי – לבהמה' – שאלת 'ומנא ידעינן' איננה קושיא, כי אכן לא שמענו שמותר לקחת, אלא בירור דברים הוא בדרך שאלה ותשובה. (עפ"י פני יהושע; גליונות קהלות יעקב בסוף המסכת על 'מהדו"ב').

תדע, שאם קושיא היא, יש להקשות עדיין לתירוץ הראשון, מנא ידעינן אם לזרע אם לזירין. אלא צריך לומר שאכן לפי התירוץ הראשון לא ידעינן, ואסור ליטלו מפני הספק, ורק לתירוץ השני שאינו סובר לחלק בין לזרע או לזירין, יש אופן של התר. ומכאן הוכיח מהרש"ל, שאותם שתי לשונות – חלוקים הם. אמנם הרא"ש כתב שניהם להלכה. וב'שיטה' כתב שמא בקל הוא ניכר ונדוע אם לזרע אם לזירין, ולכן לא בררו זאת לתירוץ הראשון).

– לפירוש רש"י, מוכח מכאן שבספק אם זרע לאדם או לבהמה – אסור ללקוט, ואין אומרים כאן 'ספק ממון לקולא' (כמו שאמרו כיוצא בזה בב"ב נו.) – שכיון שמצד עיקר הדין אסור ליטול, וההתר שמצד התקנה הרי הוא מוטל בספק, אין ספק מוציא מידי ודאי. (קובץ שיעורים).

יש שפרשו 'מנא ידעינן' – על בית דין ולענין כלאים, (שלפירוש רש"י היה צריך לומר 'ומנא ידעי', בלשון נסתר, על המלקטים), כיצד יודעים בית דין אם זרעו לאדם, שמא זרע לבהמה ונחייבו לעקור. (אמת ליעקב. וכן דייק מהרמב"ם).

(ע"ב) 'ואפילו בשדה שהיא מלאה כרכום' – שהיא שדה חשובה וצריכה שמירה יתרה, והפסדה

גדול יותר. (עפ"י ר' יהונתן; ריא"ז, שטמ"ק). ועוד, שהריח קשה לאותם גידולים. (טור – רע"ד).

(וע' ירושלמי סנהדרין (דף יב:)) 'היתה חביבה עליו כשדה מלאה כרכום'. וכע"ז ברמב"ם הל' גניבה ה,א. וערש"י ב"מ קט. ד"ה אנא – שדמיו יקרים).

'ואפילו בשבת' – ודוקא בגדר עבה, שאין ניכר חסרון הצרור. (מהרש"ל).

והראב"ד והרי"ד נימקו שאין בדבר משום 'סותר', לפי שאינה בנויה בטיט.

ה'מגן אברהם' (שיב סק"ה) חולק, עפ"י משמעות הפוסקים, שלא התיירו בשבת אלא ליטול רגב מן השדה עצמה (אפילו שעלו בו עשבים), אך לא מן הגדר. (ו'ליטול הימנו' יתפרש: מהשדה, שפעמים בא בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה אף באותו משפט).

ליקוטים, ציונים וראשי פרקים לעיון

'רבי רבי חייא הוה שקלי ואזלי באורחא... מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו? ... כי מטו לגביה חזייה, א"ל אי לא יהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך בגיזרא דפרזלא' – מלשון רש"י (וכן מלשון 'מראה גדולה בפנינו') דייק המהרש"ל (ים של שלמה מא), שסיבת ההקפדה היתה על כך שמראה חומרתו בפני אחרים.

אולם המהרש"ל הקשה על זה, הרי משמע שרבי יהודה בן קנוסא לא ראה אלא הלך לפניהם והם אחריו ('כי מטו לגביה חזייה'). ועוד, אם אכן החמיר בפניהם, מנין לרש"י שמשום יוהרא רצו לנדונו, שמא משום ביוון לחכמים בקשו לנדונו, שמראה כאילו הם עושים שלא כדין והוא ירא וחסיד מהם, והרי מנדין לכבוד הרב, וחמור הדבר יותר מיוהרא?

ועל כן פרש המהרש"ל דלא כרש"י, שאמנם לא ראה הולכים, ורצו לנדונו משום יוהרא הגם שלא עשה כן בכוונה בפני אחרים אלא בינו לבין עצמו, שגם זו יוהרא שמראה עצמו ירא שמים ביותר, וכאילו חולק על תנאי יהושע וחושש לאיסור גזל יותר מדינו. (ועפ"ז פסק שם הוראה למעשה, ע"ש. וע"ע שנות אליהו – ברכות א,ג).

ואפשר שרש"י ומהרש"ל נחלקו במקור איסור גאוה; שהנה בסמ"ג (ל"ת סד. וע' ביס"ד – סוטה ה) כתב שנלמד מ'השמר לך פן תשכח את ה"א...', וכפי שהאריך שם, ענינו שלא להיות גבה לב בינו לבין עצמו. ולפי זה מובנים דברי רש"ל שאפילו כשאינו מראה לאחרים את שעליון הוא עליהם, ראוי הוא לנידוי. ואולם רש"י אפשר שסובר שמקור האיסור מ'לבלתי רום לבבו מאחיו' הנאמר בפרשת המלך, וק"ו לשאר בני אדם, שלא יתגאה הגדול על הקטן (כמו שכתבו רבנו יונה בשע"ת ג,לד, והרמב"ן). ולשיטתו גדרו של האיסור – שלא להיות גבה-לב כלפי בני אדם. (מתוך 'עלה יונה' עמ' קצג, ואילך).

וזו לשון הריא"ז בפסקיו: 'והבא להחמיר במקום שרואה גדולים ממנו שאינם מחמירין, הרי זה כמתיהר וראוי לנדונו, אלא אם כן היו כל מעשיו לשם שמים'.

(ואף שאר מצוות או לימוד, שאינם חומרות בעלמא, טוב יותר לאדם בינוני שלא לעשותם בפני גדולים. אולם אם אי אפשר לו לעשותם שלא בפניהם – אל יתבייש מהם. עפ"י משנ"ב א סק"ו, מהב"ח).

'התועה בין הכרמים מפסיג ויורד מפסיג ועולה' – מדברי הראב"ד משמע שמדובר במקום פיקוח נפש, ומשמע שלולא תקנת יהושע היה אסור הדבר, ואפילו על מנת לשלם. וכן מפורש בדברי הראב"ד להלן ק"ו. וצריך באור. (וזו לשון רבנו המאירי: (פ. לענין גידול בהמה דקה) 'אע"פ שבמקום פיקוח נפש הותרו האיסורין להתרפא בהם, דבר שנאסר מכח תקנה ומחשש פסידת אחרים – ראוי להחמיר בה ביותר'). וע' במובא לעיל בדף ס:

'ומת מצוה קנה מקומו. ורמינהי... במוטל על המיצר, מתוך שניתן לפנותו מפנהו לכל מקום שירצה' – ניתן לפרש תקנה זו בשני אופנים: אפשר שהוא רשות לקוברו במקומו, שאם לא היו אותן שדות הקרובות לו, מופקרות לצורך קבורה, פעמים יישאר מוטל בבזיון, שיכבד על מוצאו לפנותו.

ואפשר לפרש שתיקן שלא יקברוהו במקום אחר, אלא במקום שנמצא דוקא, שאם יהא רשאי לקוברו במקום אחר, לפעמים ירצה המוצאו להוליכו לבית הקברות, ואחרי שאין לו עוזרים, עלול שילאח וישתהה בדרך. ועוד, שמא יבואו בעלי השדות השכנות לידי קטטות, ולפיכך הטיל יהושע חובה לקוברו במקומו ממש. (וכן משמעות הלשון 'קנה מקומו'). וכשנמצא במיצר, במקום שאי אפשר לקוברו שם, בכלל התקנה שהמקום הסמוך לו הראוי ביותר, הוא זה שנחשב מקומו.

ואכן, תלוי הדבר בשני תירוצי התוספות (בכתובות יז. ד"ה מבטלין), אם רוצה המוצא לטפל ולהוליכו לבית הקברות, האם רשאי לעשות כן. (חזון איש – ב"ק יח, טו. ודן שם עוד בפרטי דיני מת-מצוה, ובדין חללי מלחמה, וזו לשונו בסוף דבריו:

'נראה דבזמנינו, שאין לן בתי דין כימים הראשונים, שיפקחו על ציון הקברות (וכדתנן רפ"ק דמו"ק ובר"מ פ"ח מטו"מ ה"ט), ראוי לן ליוהר שלא לקבור אלא בבתי קברות המפורסמות, וזה מגן על טהרת ארץ ישראל (וכדתנן במקואות פ"ח מ"א).

ולכן ראוי בעת מלחמה לקבור על מנת לפנות ויהי' ראוי לפנותו.

ונראה דסתמא הכי הוא, כיון שכן הוא הנכון, ועוד, כיון דרצון המשפחה כן, שלבם השבור על ההרוג מרגיש עגמת נפש יתירה במה שהוא קבור באדמת שממון ולא בבית הקברות, ואילו היו נשאלין בשעת קבורה היתה דעתם לקוברו ע"מ לפנותו – סתמא דעת הקוברין כרצון קרוביו ובני משפחתו, וכהותנה ע"מ לפנותו. ועוד, אם יש כאן תקלה לכהנים מפני חסרון ציון הקברות ראוי לפנות בשביל זה, וכל שכן אם מפנין לקוברו במקום אבותיו. ויתקים בנו בה"ל (בלע המות לנצח) וגו' ונתבשר בשורות טובות' עכ"ל הטהור).

פרפראות

(ע"ב) 'זאין לך כל שבט ושבט מישראל שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק' – כנגד ארבעה סוגי נחלה הללו, מוזכרות ארבע 'נחלות' בפסוק זה (מסעי לג,נד): 'והתנחלתם את הארץ... לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעט את נחלתו... למטות אבותיכם תתנחלו' (בעל הטורים שם)

קכ. א. גנב שמסר לשומר ומשך השומר והוציאו מרשות בעלים – מי חייב לשלם?
ב. אדם הנחבא ביערות וגונב שם בהמות, וטובחן ומוכרן ובני אדם רואין אותו – האם דינו כגולן או כגנב?
(עט)

א. למסקנת סוגיתנו, תקנו משיכה בשומרין (ורב הונא חולק. ולר' אמי – מדאורייתא תוס'), ומתחייב הגנב במשיכת השומר (רש"י. ולהנמו"י ועוד – חייב השומר).
ב. דינו כגנב, אע"פ שרואים אותו, כיון שעושה מעשיו בהתבא.

קכא. מפני מה אסרו לגדל בהמה דקה בארץ ישראל, ומה הדין אם מגדלה בתוך ביתו? ומה דין בבל לענין זה? (עט:פ.).

משום ישוב ארץ ישראל, שמפסיד השדות. ושדות א"י סתמן של ישראל הן (רש"י. וכלולים כאן שני טעמים, לתא דגול, וישוב א"י – ע' בראשונים ובפוסקים).
גידול בתוך הבית עם שמירה שלא תצא ותזיק – רבן גמליאל התיר, וחכמים חולקים על כך (רש"י, וכמעשה דחסיד אחד. וע' רמ"ע מפאנו – פ"ה).
ומשבא רב לבבל, (או רב ממש, או שרבו המתישבים שם. רש"י) – עשו בבל כארץ ישראל.

קכב. א. כמה תנאים התנה יהושע בהנחלתו את הארץ?

ב. איזה תנאי המוזכר בברייתא אינו מתנאי יהושע אלא שלמה אמרו, ומדוע?

ג. האם מותר לעקור עשבים משדה תילתן של חבריו? והאם יש בדבר משום איסור כלאים?

ד. האם תנאי יהושע קיימים רק בארץ ישראל? (פא-פב.).

א. בברייתא איתא 'עשרה תנאים' והעמידה כריב"ל. ובברייתא שהביא ר' יוחנן מוזכר תנאי נוסף. וכן יש תנאים נוספים אליבא דיהודאי.

ב. מהלכין בשבילי הרשות – שלמה אמרה. משום 'אל תמנע טוב...!'

ג. בגמרא חלקו בין נטעו לזרע, שמותר ליטול העשבים, ובין נטעו לזירין, שהעשבים מסייעים להם ואסור ליטלן. ועוד חלקו בין תלתן המיועד לאדם, שמותר ליטלו, ובין המיועד לבהמה (וניכר הדבר לפי סידור הערוגות).

ולענין כלאים – בכל מקום שעתיד לעקרו, שמפסידו – אין מחייבין אותו לעקור. (ודוקא כשעלו מאלהן,

אבל לזרוע – אסור. תוס'. ואין מדובר כאן בעשבים רעים אלא בצמחים הראויים לאדם – ע' חזו"א).

ד. אמר שמואל, תנאין שהתנה יהושע – אפילו בחו"ל. (ויש ראשונים שגרסו בגמרא מחלוקת בדבר).

קכג. מהו המקור לקריאת התורה בשני ובחמישי, ובמנחה בשבת? (פב.).

בשני ובחמישי – תקנת נביאים מימות משרע"ה, שלא ילכו ג' ימים ללא תורה. ועזרא הוסיף לתקן שיקראו לתלמידי גברי עשרה פסוקים.

מנחה בשבת – תקנת עזרא, משום יושבי קרנות (שעוסקין בסחורה ואין קורין בשני וחמישי – רש"י).

קכד. מהן הנפקות המוזכרות בסוגיתנו, בכך שירושלים נתחלקה לשבטים? (פב.):

אין הבית חלוט בה (זקם הבית... לקונה אותו לדורותיו); אינה מביאה עגלה ערופה ('אשר נתן ה'א' לך לרשתה'); אינה נעשית עיר הנדחת ('עירך'); אינה מטמאה בנגעים ('ארץ אחוזתכם').